

A magyar Fiume végnapjai

Már az év elején forni kezd a főzet a fedő alatt.

A szusaki Novi list 1918. január 25-ei száma közli azt a 18-i keltezésű kiáltványt, amelyet a megszövegezők szerint 6012-en írtak alá. Ebben „Rijeka és Szusak lakossága, valamint környékük lakói” meggyőződésüket fejezik ki, hogy a szebb jövő, a boldogulás, a gazdasági és kulturális fejlődés, meg egyáltalán minden lehetséges szép és jó csakis és kizárólag a horvátok, szerbek és szlovénok egyesített, „teljesen önálló és független” délszláv államának keretei között érhető el. Ezért „elvárják”, hogy Fiume csatlakozzék a létrehozandó Jugoszláviához, továbbá „felemelik szavukat mindazok ellen, akik Rijekára való jogunkat idegeneknek akarják átengedni, akárcsak azok ellen, akik Tengeremlékünkért nyújtják ki kezüket.” (Mindez természetesen az olaszoknak és a velük szimpatizálóknak szól.) Az aláíróknak, a kiáltvány megszövegezői szerint, gondjuk van arra is, hogy a szláv testvériség dicséretes internacionalizmus jegyében „cseh testvéreinknek szívből jövő köszönetet mondjanak a hathatós segítségért.”

A háború utolsó hónapjaiban egyre nő a nyomor és a zűrzavar. A vasúti és a közúti torlódások miatt a frontra indulók gyakran összekeverednek a sebesülteket vagy hadifoglyokat szállító szerelvényekkel, káosz, összeviSSzaság, konfliktusok özöne, fokozódó nélkülözések. Olykor több ezres tömegek élelmiszer- és gyógyszerellátásáról képtelenek gondoskodni a városban. A szállítási-ellátási zavarok, a mindinkább érezhető, a meggyötört ember védekező reflexeinek feladásából következő, egyre erőteljesebb demoralizáltsággal ötvöződve, növekvő elégedetlenséget váltanak ki. A két irányból is érkező sovinizta uszítás és a heveny kórként, járványos korjelenségként terjedő, gátlástalan (és „internationalista”) szociális demagógia ugyancsak jócskán megteszi a hatását. Zúgolódó, gyűlölködő, mindinkább fékevesztett, erkölcsi gátjait elhagyó, egyre gyorsabban a bűnözés szakadéka felé dübörgő embersokaság a tersattói vár alatt.

Október 16-án Károlyi Mihály bejelenti, hogy a föderatív államszövetséggé átalakuló Osztrák-Magyar Monarchiából Fiume vagy kiválik és Horvátországhoz

csatlakozik, vagy a délszláv királysághoz fog tartozni. Ez ellen maguk a fiumeiek tiltakoznak: Andrea Ossoinack képviselő, a város egyik leggazdagabb embere (Dékány András is szerepelteti regényében, igen rokonszenves beállítással) azzal érvel, hogy Fiume sohasem volt horvát, hanem olasz, s annak kell maradnia a jövőben is. A kormány a később oly neves művészettörténészt, Fülep Lajost bízza meg azzal, hogy tárgyalásokat folytasson olasz és délszláv politikusokkal és fiumei vezetőkkel a város és Magyarország jövőbeli viszonyáról.

Október második felében már a levegőben van, hogy hamarosan iszonyú megpróbáltatások következnek. A Nautica például, amely addig a nemzetiségi együttélés szinte álombéli iskola-terepe volt, a sovén mozgalmak propagandájának egyik legelső áldozata lesz. A Dékány-regénybeli példa az olasz Zanetta és a délszláv fiúk kis híján emberölésbe torkolló összecsapásáról félelmetesen valóságos: mindennek előszelét már az előző hetek izzó, feszültséggel teli levegőjében érezni lehetett: az egész város beszéli, hogy nemzeti-ségi gyűlölködésből besúgott tengerész-növendék-társakra szabadul rá a mind idegesebb rendőrség – az egymás ellen fenekedők ekkor még (már?) egymást jelentgetik föl a magyar hatóságoknál...

Október 23-án aztán kitör a vihar. Korántsem váratlanul. A Fiumével már akkoriban is gyakorlatilag összeépült, a Fiumara túlsó partján levő Szusakon a már hetek óta felizgatott tömeg az éppen gyakorlatozó ottani cs. és kir.79.(Jellasics) gyalogezredbeli katonákkal – egymást kellőképpen tüzelve – horvát zászlók alatt bejön a városba és ordítózva, lövöldözve, randalírozva kitűzi a lobogókat a laktanyában. Erősödő fegyverropogás, rémület, rohanás mindenfelé. Kereskedők, amint kapkodva zárják be üzleteiket, nagy sietve húzzák le a redőnyöket, sápitező, hadonászó asszonyok a Gomilában, a Corsia Deák platánjai alatt, túl az állomásépületen, az úttesten átkanyargó vasúti síneken hadonászva, kiabálva futkosó emberek. Istvanovic tábornagy, városparancsnok alpesi vadászokat küld a rend helyreállítására, ezeket a hős forradalmárokat részint felkoncolják,

részint lefegyverzik vagy szétzavarják. Ezt követően sietve feldúlnak több rendőrsöt, enyhén szólva durván fogságba ejtenek néhány szolgálatban lévő rendőrt, összevernek egy-két méltatlankodó járókelőt és a törvényszék épületéhez vonulnak, hogy szabadon bocsássák az ott lévő letartóztatottakat. Horváth József szerint „az egész épületet feldúlták, kifosztották, s az ablakokon át mindent az utcára dobáltak. A lázadók mögött vonuló városi csőcselék aztán hamar széthordott mindent.” Már ami nem égett el, tegyük hozzá. Mert a kitört ablakokkal vakoskodó épület előtti terecskén iratokat, dokumentumokat elemésztő máglyák lángolnak, ropogva, füstölve, körülöttük a Gomila népe táncol, ujjong – lelkesen ünnepli a háború végét és „a forradalom” kitörését – no meg a korlátlan szabadrablás eljöttének hajnalát...

A szomszédságban található kormányzói palota következett volna – azonban egy bizonyos Teslić százados a hírek hallatán kiadja a parancsot: egy gépfegyveres osztag szállja meg az épületet, rendezkedjék be védelemre. Rövidesen kéri a rendőrség és a magyar katonaság (elsősorban haditengerészek) segítségét. Utóbbiak azok az „állig lefegyverzett”, elszánt legények, akikről Dékány András is ír, „akiket szidalmaz az utca, mert elzárták a kormányzóság felé vezető utakat.”

Áll a harc. Lőporfüst, tüzek füstje a kikötő fölött, felkavart hangyaboly-város az enyhe mediterrán estében. Gépfegyverek kattogása, mannicherek csattanásai, szapora ordítózások erre is, arra is. Csörömpölve hullanak ki a kávéházak ablaktáblái, lángot vetnek a kikötői raktárépületek, törmelék, szemét az utcákon, zárt kapuk, új és még újabb falragaszok. A horvát kokárdás katonákat és a hozzájuk csapódott, igencsak vegyes népséget lefegyverzik, szétkergetik. Az elfogottakat teherautókon előbb a szabadkikötőbe, a Punto Francoba, majd Pólába (Pula) szállítják. Október 28-án a városparancsnok bejelenti, hogy a város irányítását az államhatalom képviseletében a katonaság vette át. Csakhogy mindez már eső után köpönyeg: Teslić a szárazföldi, Lucich sorhajókapitány pedig a tengerészeti alakulatok képviseletében azt kénytelen jelenteni a kormányzói palotában Jékelfalussy Zoltán magyar kormányzónak, hogy a rendelkezésükre álló fegyveres állomány nevetségesen kicsi, távolról sem elegendő a város rendjének megnyugtató, biztos helyreállítására. A megfélemlített, megalázott rendőrség teljesen szétzilálódott: feladta hivatali helyiségeinek, szolgálati helyeinek nagy részét, zöme már el is hagyta a várost, útban van északkelet felé. Budapest értesítése után máris érkezik a fővárosból az ukáz:

Wekerle Sándor miniszterelnök a rendkívüli helyzetre való tekintettel magához rendeli a fiumei kormányzót. Jékelfalussy családostul útnak indul, hogy soha többé ne térjen vissza Fiumébe...Az utolsó magyar kormányzó távozását követi a palotaőrség nagy részének elvonulása is.

Másnap, 29-én Zágrábban megalakul a Horvát Nemzeti Tanács. Még ugyanezen a napon, nyilván a hír hatására, estére az olaszok is létrehozzák a maguk nemzeti tanácsát. A horvátok tanácsának fiumei bizottsága azonnal tüntetést szervez, követelve a város csatlakozását Horvátországhoz. Az olaszok válaszként közlik: a csatlakozást csak ideiglenes jelleggel, fenntartásokkal veszik tudomásul.

„Fiume utcáin horvát és olasz érdekek csaptak össze. Hol olasz, hol horvát lobogó lengett a városháza tornyán”, összegzi a helyzetet Dékány András. (Közben a váltig zúgolódó, forrongó horvát lakosság a kormányzói palota elé vonul, hogy bevonja a palota ormán lengő magyar zászlót és a horvátot húzza fel helyette, majd a városon végigvonulva, ahol csak magyar lobogót találnak, letépi. A magyar feliratokat leverik, összetörik – főleg a vasútállomáson akad tenivalójuk...)

A zászlócserejelzés a következő napokban fiumei össznépi társasjátékká vált. Az még hagyján, hogy - Horváth József közlése – „míg az egyik utcában horvát lobogó alatt vonult az új horvát szerzeményt ünneplő, éljenző, a másik utcában olasz kokárdákkal Fiume függetlenségét éltető, felajzott tömeg... az elhagyott városrészekben a felszabadított orosz és szerb hadifoglyok randalíroztak, raboltak” – de az események alakulása folytán előbb a tengerészeti akadémiánál, majd a már említett városházi toronynál egyfolytában zajlott a zászló-cserebere, „amely több napig borzolta a helyi olaszok és horvátok idegeit és fakasztott (keserű – D. L.) mosolyt a magyarokban.” Október 30-án hivatalos zágrábi küldöttség érkezik a város átvételére, mire az olaszok Antonio Vio polgármester vezényletével közzé teszik: Fiume sorsáról majd a békekonferencia fog határozni, ők az olasz anyaországgal való egyesülést támogatják, s a délszláv megszállást nem fogadják el, átmenetinek tekintik. Antonio Grossich, az Olasz Nemzeti Tanács vezetője 20 ezer ujjongó ember előtt közli a testület döntését az Olaszországhoz történő csatlakozásról. A Zágrábból érkezett és a kormányzói palotába beköltöző, újdonsült horvát városvezér, egy bizonyos Rajevic nevű úr az olasz deklarációra csak annyit válaszol, hogy Fiume hovatartozásának kérdését a szerb-horvát-szlovén állam megoldottnak tekinti. Október

31-én „nagy fehér plakátok kerültek a házak oldalára: a horvát bán elrendelte Fiumében az ostromállapotot! Egész éjjel kelepelték a gépfegyverek, szóltak a pus-kák. Időnként egy-egy éles kiáltás is belehasított a felhők sötétségébe...November elsején fáklyásmenet ünnepelte a tanács (a szerb-horvát-szlovén nemzeti tanács – D.L.) határozatát: Fiume Jugoszláviához csatlakozott!”

Már több mint egy hete tart a felfordulás, az anarchia, a teljes zavarodottság. Váltakorosan az erőszakos cselekmény, a fosztogatás, rablás, betörés. A délszláv katonai járőrök – a lakossággal hatékonyan együttműködve -, miként Horváth A magyar Fiume végnapjai című, elsősorban a tengerészeti akadémia végórát bemutató írásában beszámol róla, „mindent elszedtek hazafelé tartó katonáinktól, sok esetben még a bakancsot is”, a volt hadifoglyok felfegyverkezve dúlnak-öldökölnek mindenfelé. „Az eseményektől megszeppent, anyaországától elszakított fiumei magyarság számára nyilvánvaló volt, hogy a város sorsa pillanatomban kezében van, s a tegnapi olasz-délszláv barátkozás kérészetű”, fejtegeti Horváth. Ráadásul, hogy a zűrzavar még nagyobb legyen, akcióba lépnek az erősen balos fiumei szocialisták is (csak ők hiányoztak). Megalakítják a Munkástanácsot és azonnali népszavazást követelnek Fiume hovatartozását illetően. Nagygyűlést tartanak, tüntető menetet szerveznek, agitálnak. Végül az olaszok megelégednek mindent: gyorsan követeket küldenek segélykérés címén a határon túlra – és november 4-én reggel olasz hadihajók futnak be a kikötőbe, mely akkor már tíz napja nem látott közeledő, érkező hajót. A Stocco nevű torpedóvadász, fedélzetén a fiumei küldöttség tagjaival. A Sirtari, szintén torpedóvadász-romboló, fedélzetén a parancsnok, a flotta admirálisa, Rainer tengernagy. Az Emmanuele Filiberto csatahajó. A Stocco az Adamich-móló egyik, a Sirtari a másik oldalán köt ki, a csatahajó a Mária Terézia-mólóhoz kanyarodik. Rainer admirális azonnal beszédet mond az összegyűlt tömeg és a tiszteletére megjelent városatyák előtt. Bejelenti: az olasz király nevében érkezett és minden erővel meg fogja védeni az olasz lakosság és Olaszország érdekeit. (Az olasz flotta egységei a következő két napon elfoglalták az isztriai partokat Abbáziával együtt, továbbá délebbre Zárát is, egyáltalán nem törődve a délszlávok heves tiltakozásával.) November 11-én újabb olasz csatahajó érkezik, a Francesco Feruccio és az Emmanuele Filiberto mellett köt ki. Végül is a fiumei „ügyet” az olasz csapatok gyors és határozott érkezése kezdi rendezni: 17-én már ágyúkkal és gépfegyverekkel Drenova irányából

szárazföldi csapatok érnek a városba, és az ugyan-csak megérkezett San Marco csapatszallítóról is újabb egységek szállják meg a kikötőt és a Whitehead torpedógyárban levő rádióállomást. A délszláv katonaság – nagyszámú civiltől kísérvé – a már régóta túlnyomóan horvát-szerb lakosságú Szusakra vonul. Ám előzőleg még bent a városban újra fellángol és egyben végképp le is zárul a zászlócsereberés viadala: még 5-én, de már a hadihajók biztonságával a háta mögött, az olasz nemzeti tanács vissza akarta cserélni a Nautica épületén levő lobogót, de ezt horvát fegyveresek megakadályozzák. A városi torony, a Torre Civica ormán az évtizedek óta megszokott fiumei címeres zászló helyett a horvát zászló díszelleg – Rainer első dolga leszedetni – de nem a városi, hanem az olasz lobogó kerül a helyére...Három nap múlva olasz küldöttség keresi fel a Velencében tartózkodó királyt és bejelenti a város szándékát: a független Fiume Olaszországhoz kíván csatlakozni...

A fejleményeket így összegzi a leendő tengerészek köréből a mi Dékány Andrásunk: „többen, az olasz származású növendékek közül éljenezni kezdtek...élesen szemben állt egymással az olasz és a horvát származású lakosság. A Nauticán is megmutatkozott ez a hangulat, persze csak vitákban, igazságkeresésben. Hogy kiknek van több joga Fiuméhez: az alapító és (a város körül, a környékben – D. L.) tömeget jelentő szlávoknak, vagy a kereskedő és városfejlesztő olaszoknak?”

Nedeljko Fabrio felidézi a pillanatot, amikor az érkező olasz flotta parancsnoka elé lépnek a fiumeiek. Mafalda a legdrámaibb hírt nem közli beteg édesapjával: „a kormányzói palota kövébe épített magyar címert gondosan horvát és ibolya-sárga-kék fiumei zászlóval takarták el”, most azonban itt tolong az esőben kisfiával, Orestével, „miközben a hajók felé tolnak.” Mama, mit mondott az a bácsi a kapitánynak, kérdezi a gyerek, amikor az első városatyja megszólítja tengernagyot. ” - Boldog vagyok, hogy olasz szülőhazánknak átadhatom az ősidők óta olasz Fiume városát – hallották az első sorokban, s adták tovább három nyelven a leghátul állókig. – Ez mit jelent, mama? – kérdezte a nehézkes szavakból mit sem értő kisfiú. – Eljött értünk a haza, kisfiam. Nézd csak ezeket – mutatott ujjával a szürke hadihajókra.”

Rövidesen antant katonaság érkezik Fiuméba: a tenger és a szárazföld felől is valósággal özönlenek az olasz, amerikai, francia, angol gyalogosok és tengerészek. Az olasz hadihajók mellett horgonyozik az angol Dorthmont cirkáló és az amerikai Israel romboló. Az utcasarkokon zordon tekintetű, marcona katonák,

mellettük gúlában a fegyverek. A falragaszokon mindenfelé az új városparancsnok, Enrico San Marzano tábornok neve olvasható. November 21-én súlyos börtönbüntetés terhe mellett megtiltják az osztrák-magyar papírpénzek behozatalát, másnap az olaszok által megszállt terület határát az antant demarkációs vonalnak nyilvánítja. 24-én francia, zömében annamita (vietnami) alakulatok vonulnak be a városba.

„Az antant erők bevonulása nem zavarta az olaszokat abban, hogy a várost a sajátjuknak tekintsék” állapítja meg Horvát József. „November 28-án Cagni olasz tábornok látogatott a városba, kit nagy ünnepeléssel fogadtak a helyi és a bevonult olaszok. A tábornok szónoklatában kijelentette: Ez a mi földünk és az is marad!”

Másnap a még mindig meglehetősen zavaros helyzet tisztázására és érdemi feltérképezésére brit-amerikai vegyesbizottság érkezik Fiumébe. Van mit tanulmányozniuk...Az olaszok szándékai egyértelműek, a lakosság többségére és akarataira hivatkozhatnak. A britek az 1915. április 26-án Olaszország és az antant között létrejött titkos londoni egyezmény értelmében a létrehozandó önálló horvát-szlavón-dalmát állam részének tekintenék Fiumét, így remélvén megakadályozni a városban a szerb dominanciát és a horvát csatlakozást Szerbiához, ráadásul Olaszország csak 1918 őszén jelentette be igényét a városra. A franciák a hagyományos szerbbarátság okán a szláv megszállás, a délszláv államhoz való tartozás hívei. Az amerikaiak a független státus felé hajlanának – ezt a gondolatot erősíti fel – a régi hagyományokat követve – a magyar országgyűlés volt képviselője, Ricardo Zanella tanár, aki több hívével a párizsi békeértekezleten önállóságot akar elérni a város számára.

Mindeközben a nyomorúság tovább nő. Egyre nehezebben tudják megoldani az élelmiszerellátást, a téli tüzelőt, a pénz értéke az áruhiánnyal egyenes arányban csökken, mindinkább lábra kap a feketézés, az üzérkedés, a valutázás. A pénzintézetekben levő osztrák-magyar bankókat és postai értékcsikket felülbélyegzik. Ráadásul nemsokára a többnemzeti-ségű megszálló erők is egymásnak esnek: a franciák erőteljes szlávbarátságát nehezen viselik. 1919 nyarának elejére tudomásukra jut, hogy a horvát katonák a fegyverbarátság címén rendszeresen leitatják és ellenük bujtogatják a gall vitézeket, válaszképp éjszaka részegen randalírozó több horvátot kivernek a fiumei szórakozóhelyekről. Közben az amerikai és a brit tiszték egyre gyanakvóbban nézik az olaszok mind egyértelműbb térnyerését a városban. A nyár folyamán a zavargások már rendszeres fegyveres

összetűzésekké fajulnak, a Baross kikötőben ártatlan vietnami bakák esnek áldozatul. Július 15-én angol-amerikai-francia-olasz szövetségközi vizsgáló bizottság érkezik a városba, hosszú nyomozgatás után elmarasztalja Fiume lakosait és a helyi rendőrséget, egyben nemzetközi rendfenntartó erők felállítását javasolja, mivel más módon nem lát garanciát a törvényesség helyreállítására. A párizsi békekonferencia határozatot is hoz erről, augusztus végén Málta szigeten behajózzák az első ötszáz fős kontingenst. E fejlemény, állapítja meg Horváth, „nagyon meggyorsította a város antant-megszállásának megszüntetésére tett titkos előkészületeket. A szövetségesek követelik az olasz csapatok kivonulását, mely szeptember 9-én meg is kezdődik.”

Ekkor több mint különös dolog történik. Megkezdődik Fiume legújabbkori történetének egyik, ha nem legfurcsább szakasza.

Már közel egy esztendeje, hosszú hónapokon át közismert az egész adriai tengermelléken az olasz jelmondat: Fiume o morte, Fiume vagy halál. Ebben az időszakban, ahogyan Nedjeljko Fabrio nevezi, „amikor az olasz irredentizmus szele meggyőző erővel süvített át a városon”, nagy tömegek számára elképzelhetetlennek tűnt, hogy Fiume más lehet, mint olasz fennhatóság alá kerülő város, az Olasz Királyság szerves része. Akár jelképes lehet egy, ekkoriban induló lap neve: La Vedetta d'Italia. Olaszország őrtornya... Amely vezércikkében azt írja” annexiót akarunk Olaszországgal, de Olaszország nem Nitti és a kormány, mely visszautasítja Fiume hűségét; Olaszország a nemes, egészséges, erős nemzet, amely... szeret minket s amelyet mi szeretünk; a nemzet, amely Fiumében látja győzelme utolsó nagy célját, amely velünk együtt teli torokból követeli az annexiót az anyaországgal...” Nittiék habozása, kényszerű ódzkodása több szempontból indokolt. A háborúból meggyengülten kikerült Olaszország egyáltalán nem akar ujjat húzni jó három éven át kipróbált antant-szövetségeseivel – nemcsak a franciák, de még az angolok és amerikaiak álláspontja is jócskán kötelező jelleggel bekalkulálandó a lépésekbe. Ráadásul a nagy flotta-nekibuzdulás után történtek a nemzetközi közvélemény – és főleg: a párizsi békekonferencia! – megkülönböztetett, szigorú figyelmét és nem éppen pártoló jóindulatát fordították Itália felé – és Rómában bizony igencsak gondolni kell arra is, hogy bizony más is van Fiumén és a néhai magyar tengermelléken kívül – Trieszt és Isztria és Dél-Tirol és Savoya és hasonlók... Ha ilyen helyzetben akad valaki, aki felismeri az önálló, akár az örült-

séggel határos magányos partizán-cselekvés szükségességét és színre lép – akár mindent elérhet.

Akad.

Az 1863-ban született, tehát most 56 éves, egykoron Rómában újságíróskodó Gabriele Rapagnetta – eredetileg így hívták – mestere a filozófiában Nietzsche, a költészetben és a polgárpukkasztó pózolásban Baudelaire. A kor divatjának megfelelően szimbolista és dekadens, s midőn első verseskötetei megjelennek, egyöntetű róla a vélemény, hogy „a nyelvi bőségnek olyan áradata ömlik át művein, ami csak olasz nyelven lehetséges.” (Szerb Antal) Kosztolányi azt írja róla: tragikus és részeg lírai koncertté hangszereli az egész életet. Miközben már Gabriele D’Annunzio néven jegyzi műveit, dekadenciájáról elmondható, hogy bizony jóval olcsóbb anyagból készült, mint mondjuk Ady: egyre inkább mindene a magakelletés, a közízléssel történő riktó kacérkodás, egyre jobban az „én tudom, hogy ez kell nektek” ellenszenves felkínálkozásával él. Kezdetben csak az irodalomban, később az életben is: a világháború alatt Európa alighanem legharsányabb háborús uszítója, nagyszájú ripacs, aki mellékesen és máskülönben nemcsak váltig tehetőséges, többre hivatott költő, hanem nagyszerű katona is: repülő tisztként több hadászati bravúrt visz véghez - a valóságban próbálja ki és valósítja meg tanító mestere, Nietzsche híres „vivere pericolosamente”, élj veszedelmesen-létparancsát...A nagy világégés befejeződésekor már ezredesi rangban van. Vad és lángoló olasz hazafi – persze ezt is oly módon juttatja érvényre, mint mindent: erőszakosan és nagy hangon, pozórként és tömérdek riasztó túlzással. (Az extrém, magamutogató és hatásvadász ostobaságokkal egész életében – 75 éves korában, 1938-ban hal meg - nem hagy fel: utolsó másfél évtizedében a korában „példátlan csodákkal” felszerelt, hatalmas villáját, a Vittorialét mutogatta az érdeklődőknek a Garda-tó mellett, hegytetőre felvontatott hadihajóval, szent repülőgépcsavar-szoborral, szemmelverés és átkok elleni totemoszloppal, a kertben nagy kaliberű ágyúval és hasonlókkal.)

D’Annunzio, akit Tóth Tibor szerint a legjóindulatúbb pszichiáterek is csak szélsőségesen egzaltált paprikajancsinak neveznének, látván az egész Itáliában mind nagyobb politikai hullámverést kiváltó fiumei helyzet elhúzódását és megoldatlanságát, úgy dönt, hogy lángoló hazafias érzeményeinek most aztán tér nyílik. Eldönti: a maga eszközeivel eléri Fiume hovatartozásának véglegesítését még a béketárgyalások előtt... Mivel szokás szerint korántsem szerény és csendes módon ad hangot vélekedésének, rövid időn

belül mind nagyobb számban csatlakoznak hozzá az olasz hadseregből dezertált katonák, hősködő, fanatizált valódi és kalandorkodó ál-hazafiak, kétes elemek hajléktalanoktól profi bűnözőkig, idealista diákok és elszánt rohamosztagos veteránok. (Már 1919 tavasza óta működött Triesztben egy tisztekből álló titkos tanács, amely Fiume birtokbavételéhez toborzott embereket.) Ez a több mint vegyes társaság – a „szabadcsapatok” - határozta meg azután hosszú időre a magyar Szent Korona legszebb gyöngyének sorsát...

1919. szeptember 12-én mintegy 2500 főnyi jól fegyverzett olasz szállja meg Fiume legfontosabb pontjait, a lakosság nagy lelkesedése közepette – fiumei zászlók alatt, rajtaütésszerűen, kormányának tudta nélkül. A kormányzósági palotából eltávolítják a brit őrséget és katonai tiszteletadás mellett bevonják a brit és francia lobogót, csak az olasz marad. Délután a palota erkélyéről – kitüntetésektől ragyogó ezredesi egyenruhában, az olasz gyalogos századoknál használatos térdig érő, széles, világosbarna lábszárvédőben - az „il comandante” címmel megített D’Annunzio beszédet mond, amelyben bejelenti, hogy a végső cél természetesen az Olaszországgal történő egyesülés... (Ezt majd október 30-án „hivatalosan” is közli.) Felszólítja a megszálló antant erőket, hogy 24 órán belül hagyják el Fiumét. Az amerikaiak azonnal engedelmessé válnak, a britek is. Nyomukban az olasz hadihajók lezárják a kikötőt – csak az Olaszország felé szabad az út ezután...A franciák még pár napig ragaszkodni próbálnak tekintélyük roncsaihoz, majd ők is távoznak.

D’Annunzio Duce néven – a név mellett sok egyebet is köszönhet neki Mussolini fasiszta rendszere – a városállam vezetője lesz. Irregularis légiója, miként Horváth József megjegyzi, időközben „napról napra gyarapodott, mígnem elérte a tízezer főt.” Ezzel újabb komoly élelmezési nehézségeket okoz a városnak, az olasz Vörös kereszt hajón és vasúton igyekszik biztosítani a lakosság ellátását – az élelmiszerhiány enyhítésére minden korábbinál szigorúbban elrendelik a még Fiumében nagy számban tartózkodó „idegenek” (nem olasz nemzetiségűek) hazaszállítását. Alig egy-két nap alatt 12 vonat indul a pályaudvarról az egykori fiumei közalkalmazottakkal. Ez sem sokat segített. A tél kezdetére már akut a tüzelőhiány, a katonák kivágják a város körüli hegyekben az erdőket, bontják a kikötő és a pályaudvar faépületeit, óriási a drágaság, virágzik a feketepiac, a valutázás, a Gomilában minden korábbinál ordítóbb a nyomor. A gondok enyhítésére a comandante naponta kétszer zenés katonai felvonulásokat rendez, miközben egymást érik a

„hazaffyas” szónoklatok a kormányzói palota erkélyéről. A felvonulók a később Mussoliniék által hírhedtté vált indulót, a Giovinezzát éneklik a fiumei utcákon... A költő-hadvezér rövidesen egyre komolyabb összetűzésbe kerül magával az olasz kormánnyal: kezdetben körülbelül úgy gondolja, az általa vezetett Fiume Olaszország szárnyai alatt tessék-lássék módon legyen „független” – ez inkább a délszlávoktól való teljes eltávolodás autonómia-fügefalevele. Később azonban, mivel Róma – érvényesíteni akarván állami fennhatósági jogosítványait – finoman bár, de annál határozottabban gárdájával egyetemben távozásra szeretné bírni (egy bizonyos Pittaluga tábornokot neveznek ki hivatalosan városparancsnoknak, feladata D’Annunzio kiűzése lenne), a kalandor-poéta ellenáll és végül már erőszakkal, kormánya ellenében tartja megszállva a várost. Dacból esze ágában sincs már átadni az eredetileg „átjátszani” akart Fiumét Olaszországnak, s immáron „igazi” független városállamot akar: szeptember 8-án kikiáltja az önálló fiumei államot (Reggenza Italiana del Carnaro, Kvarnerói Olasz Kormányzóság néven). Így lesz az álcából valóság... D’Annunzio és csapata nem ismeri el határnak a kijelölt Fiumara (Rjecsina) folyót és azt sem, hogy a túlparti Szusak az új délszláv államhoz tartozzon. Nincs mit tenni, a szövetséges antant segítségével próbálják Nietzsche legjobb talján tanítványát kifűstölteni a városból – annál is inkább, mivel Pittaluga csapatait a város határában a gárdisták elpáholják, így az olasz kormány csak annyit tehet, hogy nyilvánosan elítéli D’Annunzio totálisan anarchisztikus, több mai álláspont szerint „fasisztoid”, „prefasiszta” államalakulatát (mai kifejezéssel élve: nyíltan „elhatárolódik tőle”), ám célját egyelőre nem tudja elérni.

1920 nyarának elejére a tarthatatlan állapotok miatt az év eleje óta tartó háttér-tárgyalások felgyorsulnak. Wilson amerikai elnök külön is sürgeti a megoldást - állítólag egy időben a vadonatúj Népszövetség állandó székhelyeként is számítana a városra – Clemenceau pedig ígéretet tesz a délszláv állam vezetőinek, hogy megpróbálnak valamit tenni Fiume megszerzése ügyében. Trumbić és Pašić az Egyesült Államok hathatós támogatásával eléri, hogy Olaszország az év végéig ideiglenesen mondjon le a területről, amíg nagyhatalmi döntés nem születik. (A június 4-én aláírt trianoni békeszerződés III. részének Politikai rendelkezések című passzusában az V. cím 53. cikke szól Fiuméről, azonban akkor még értelemszerűen semmiféle végleges döntést nem fogalmazhattak meg azon túl, hogy a város nem tartozik többé Magyarországhoz.) Végül

november 12-én írják alá a rapallói olasz-délszláv egyezményt, amely a Népszövetség védelme alatt álló szabad várossá nyilvánítja Fiumét. A város egyben semleges övezet, „szabadállam”, teljes körű önállósággal, autonómiával. Általános a vélekedés a városlakók körében: ez az elképzelt legkisebb rossz, amire számítani lehetett: akár Belgrád, akár – D’Annunzióék ámokfutásának tapasztalatai után – akár Róma uralmától a helyi olaszok és horvátok más-más okból ugyan, de egyaránt tartottak... Ráadásul itt az ősi hagyományok újjászületése... „Az örömtüzek kihunyása és a grappás poharak kiürítése után”, miként Tóth Tibor írja, hátra volt még a fekete leves: a harcos poétának esze ágában sincs elfogadni az egyezményt. Nem vacakol: kerek-perec – hadat üzen szülőhazájának.

Elképesztő helyzet, aligha lehet túl sok hasonló a történelemben. Róma végre összekapja magát és odavág: blokádöt hirdet Fiume ellen – a körbezárt városból D’Annunzio csapatai kezdetben zsákmányszerző kalózként ki-kitörnek, hogy élelmet szerezzenek és azt az éhező városban eladják – fosztogatnak, raktárokra, hajókra ütnek rajta, a szabadrablás mindenfelé tobzódik. Az 1920-as „véres karácsonyon” azután – ahogyan fiumeiek nemzedékei hívták a kilenc évtizeddel ezelőtti napokat – öt napon át olasz repülők bombázzák, olasz tüzérek lövik a zömében olaszok lakta várost... D’Annunzio nem tud mit tenni: megadja magát, még december végén lemond és 1921. január 18-án elhagyja a várost. (1924-ben hadi és egyéb érdemei elismeréseképpen a fasiszta olasz államtól megkapja a stílusához igencsak illő Principe di Monte Nevoso, A Havas Hegy Hercege címet, 1926-tól egy külön erre a célra alakult Istituto Nazionale, Nemzeti Intézet megkezdte összes műveinek rendkívül díszes, reprezentatív összkiadását, vélhetően kötve-fűzve, stb.) Az olasz kormány december 31-én megegyezik az új városvezetéssel a rapallói egyezmény, a városállami státus elfogadásáról és arról, hogy a legrövidebb időn belül választásokat tartsanak. Az április 24-i voksoláson az autonóm párt nyert, elnöke a már említett Ricardo Zanella, a magyar parlament korábbi fiumei képviselője, Fiume önállóságának régi híve és kipróbált harcosa lett.

D’Annunzióék 14 hónapi uralma után, ahogyan Tóth Tibor fogalmaz, „a városállam mindössze negyven hónapig bírta.” 1922. november 16-án a nemrégiben hatalomra került olasz fasiszta vezetés jóformán kicsalta Zanelláék kezéből a városi hatalmat: olasz csapatok vonulnak be a városba és – újfent természetesen olasz érdekekre hivatkozva – megszüntetik a

szabadállami státust.(Fiume önállóságát az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország egyaránt elismerte.) Mussoliniék már egyezkedni is kezdenek a délszláv kormányral. Hosszas diplomáciai csatározás és ügyeskedés után 1923 végére – nem csekély mértékben Fiume új vezetőjének, a fasiszta meggyőződésű Giovanni Giuratinak és I. Sándor szerb király nagy nehezen kicsikart-kiimádkozott beleegyezésének köszönhetően – létrejön a megegyezés, amit 1924. január 27-én írnak alá Rómában:eszerint Olaszország bekebelezheti a szabadállamot, tehát Fiume Olaszország szerves része, az olasz-délszláv államhatár a Fiumara, Szusak a délszláv államé. Olaszország – ünnepélyes bevonulással – 1924. március 24-én veszi végleg birtokba Fiume városát. Akár végső értékelésnek is elfogadhatjuk Herczeg Ferenc fölöttébb elgondolkodtató sorait: „Sohasem fogom megérteni, hogy a boldog Itália, melynek Genovától Palermóig és Szirakuzától Velencéig annyi dicső városa, világ-

hírű kikötője és halhatatlan tengeröble van, miért vágyott a mi szegényes Quarnerónk és a mi isten háta mögötti Fiuménk után. Fiume volt Magyarország kapuja a nagyvilág felé;rosszul záró, légvonatos kapu, de mégiscsak kapu volt. Amióta elveszett, nekünk olyan házunk van, melynek nincs kijárata. Olaszországnak pedig van raktáron egy kapuja, mely nem vezet sehová. Fölmerülhetne a kérdés: vajon a világtörténelem nem téveszti össze olykor a hazafiságot a komiszszággal, a dicsőséget pedig a rablással? Az olasz államvezetés d'Annunziónak a beszámíthatatlansággal határos hiúságát és vakmerőségét használta föl Fiume megszerzésére. Mikor azután a költő hívei kezdték komolyan venni a saját condottiere-kalandjukat, Itália hajógyúkkal lövett Fiume meghódítói közé. Az imperialista műhelyben így szoktak dolgozni! II Poeta – fiumei uralkodó korában így is akarta magát címeztetni! – bolondja volt a hírnévnek, de olyan bolond, aki – mint Pesten mondják – igenis megcsókolja a tüzes kályhát.”

Jeges Ernő: Szent Adalbert Vajkot tanítja (Veszprémvarsány), 1955

Részlet a szerző megjelenés előtt álló Fiume-városszociográfiájából.